

החינוך הקיבוצי בגיל הרך: המסע הפדגוגי של מכללת אורנים

עורכת ראשית: יעל פויס

חברי מערכת: אורה אביעזר, מיכל גולן, סמדר דולב,
אורית דרור, איילת להב, משה שר

הספר נכתב בתמיכת היחידה לחקר החינוך בקיבוץ ובמרחב הכפרי
באורנים - המכללה האקדמית לחינוך וכן בתמיכת התנועה הקיבוצית

Kibbutz Early Childhood Education: The Pedagogical Journey of Oranim College

Editor: Yael Poyas

עורכת ראשית: יעל פויס

חברי מערכת: אורה אביעזר, מיכל גולן, סמדר דולב, אורית דרור, איילת להב, משה שר

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת:

עורכת ראשית: תמי ישראלי

עורכת אקדמית: ד"ר יהודית ברק

עורכת טקסט ולשון: מיכל קירזנר-אפלבוים

עורכת גרפית ומעצבת העטיפה: אורית לידרמן

תמונות עטיפה:

התמונות צולמו על ידי מוראל ישראלי - מלוות הורים ומחנכות בגיל הרך

קיבוץ יגור, 2018

עיבוד התמונות נעשה בשילוב AI - טכנולוגיית בינה מלאכותית

מסת"ב: 978-965-530-236-3

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל חומר ששולב בספר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות. אם יובאו אלה לידיעתנו, נפעל לתקן במהירות הבאות.

© כל הזכויות שמורות למכון מופ"ת, תשפ"ד/2024

טל': 03-6901428 <http://www.mofet.macam.ac.il>

דפוס: דפוס הניצחון

ספר זה מוקדש לזכרם של אנשי ונשות החינוך, גננות וגננים, מורות ומורים ומדריכות ומדריכים, ולזכר הילדות והילדים ביישובי עוטף ישראל שנרצחו בשבת השחורה בשבעה באוקטובר 2023. הוא מוקדש גם לאלו שנחטפו, שנעקרו מבתיהם ושעולמם חרב עליהם, וכן לאנשי החינוך והילדים ביישובי הצפון שפוננו מבתיהם ונאלצו לגבש מסגרות חינוך בתנאים-לא-תנאים. מי ייתן ונזכה לימים טובים יותר.

תוכן העניינים

7..... תודות

9..... מבוא

שער ראשון - ללכת בארץ לא זרועה: סיפורם של מייסדים

תורת הגן של מרים רות - גננת, מחנכת, סופרת ילדים ומכשירת גננות |

21..... איילת להב

מלכה האס וגדעון לוין: סיפורה של חלוציות פדגוגית בגיל הרך |

39..... אורה אביעזר

שער שני - סיפורם של ממשיכות וממשיכים, מסוף שנות השישים של המאה ה-20

ועד העשור השני של המאה ה-21

63..... סיפורה של מיכל גולן

78..... סיפורה של איילת להב

91..... סיפורה של צילה גביש

102..... סיפורה של מרים רון

111..... סיפורה של דליה לילו

133..... סיפורה של אורנית יחזקאל-אגמון

141..... סיפורו של גל שמר

152..... סיפורה של לימור קצ'ולארו

שער שלישי - גישת אורנים לחינוך בגיל הרך

167..... תפיסת הילד בחינוך בגיל הרך על פי גישת אורנים | סמדר דולב

188..... הגננות | אורנית דרור

216..... הוויית גן הילדים הקיבוצי | מיכל גולן, אורה אביעזר ויעל פויס

החינוך לגיל הרך וזיקותיו לקהילה, לסביבה ולתרבות |

243..... איילת להב ומשה שנר

שער רביעי - החינוך הקיבוצי בגיל הרך במבט בוחן

גישת החינוך לגיל הרך של אורנים בעיני מתבוננת מקצועית מן החוץ |

265..... קלודי טל

מבט מפוכח על "ילדי החלום" ו"ארץ התקווה": שיח החינוך המשותף	
בעקבות יאנוש קורצ'אק וברונו בטלהיים משה שנר	285.....
"יש פה רגש, יש פה מסורת, יש פה רב-דוריות": הגן בקיבוץ הדתי	
שולמית חשן-מנצורה וסיגל אחיטוב	313.....
גישה חינוכית הומניסטית בגן הילדים: שוויון, דיאלוג והמפגש עם	
המציאות הישראלית יאיר זיו ומשה פולטורק	337.....
הנצחה או השראה? מבט אנתרופולוגי על סוגיית העברתה של מסורת	
חינוכית מהקשר אחד למשנהו דבורה גולדן	356.....
אפילוג החינוך הקיבוצי: יד לעולם הולך ונעלם או עדות להתחדשות	
בתנאים משתנים?	363.....
מחנכות ומחנכים, הוגים ומעצבי מדיניות שנזכרים בספר	367.....
על הכותבים	380.....

תודות

ספר זה הוא פועלם ותרומתם של אנשים רבים, ותודתנו שלוחה לכל העושים במלאכה. ראשית נודה למדריכות הפדגוגיות שחינכו ולימדו דורות של נשות ואנשי חינוך במכללת אורנים, לגננות ולגנן שהקדישו מזמנם לספר את סיפורם ולתאר את ניסיונם בלמידת רזיה של תורת החינוך וביישומה, ולכל הכותבים השותפים בספר שהקדישו את חייהם המקצועיים לחינוך ילדים בגיל הרך.

תודה מיוחדת לאלו שקראו את הספר בשלבים השונים, ביקרו, העירו והאירו בנושא החינוך הקיבוצי בגיל הרך, אם כמתבוננים מן החוץ ואם כבוגרי חינוך זה. תודה גם לקוראים-השופטים שהעריכו את ספרנו וסברו שהוא חשוב וראוי לפרסום.

תודה לתנועה הקיבוצית וליחידה לחקר החינוך במרחב הכפרי במכללת אורנים, על תמיכתן בהוצאת הספר לאור.

תודה גדולה מגיעה לחברי צוות הוצאת הספרים של מכון מופ"ת על שאפשרו את הוצאת הספר ותמכו בו באופן מקצועי. נבקש להודות לד"ר דודו רוטמן, שהיה ראש הוצאת הספרים בראשית התהליך, ולמחליפתו בתפקיד ד"ר תמי ישראלי, וכן לחני שושתרי, רכזת הוצאת הספרים. אי-אפשר שלא להקדיש תודה מיוחדת לעורכת הלשון והתוכן, מיכל קירזנר-אפלבוים, שבסבלנות רבה עבדה מול כל אחד מכותבי הספר ועמלה על עריכת הלשון ועל השבחת הטקסט. תודה לאורית לידרמן על העריכה הגרפית המקצועית ועל עיצוב העטיפה. ללא הסיוע המקצועי והמוקפד של כל אלה, הספר לא היה יוצא לאור.

מבוא

זה שנים רבות שהחינוך בילדות המוקדמת (מלידה ועד סיום הגן) זוכה לתשומת הלב הראויה לו. ההכרה בחשיבות החינוך בגיל זה היא ארוכת שנים, אולם היישום בפועל והקצאת המשאבים מתעכבים מאוד. אין עוררין על כך שאלו השנים שבהן, יותר מאשר בכל גיל אחר, מתעצבת אישיותו של האדם ונרכשים כישורי החיים הבסיסיים שלו. חינוך בגיל הרך אינו נתפס כמערכת שמרטפות שנועדה רק ל"תחזוקת" הילדים בבריאות טובה עד לגיל הגן ובית הספר, אלא כיחידה חינוכית חשובה ובעלת השפעה רבה על ההתפתחות האישית. לכל יום ולכל שנה במוסדות החינוך בגילים הצעירים יש משקל סגולי עצום.

מכללת אורנים, כיום "אורנים - המכללה האקדמית לחינוך" ובשמה הקודם "סמינר אורנים", הוקמה על ידי התנועה הקיבוצית בשנות החמישים של המאה ה-20 כבית ספר למחנכים ולמורים, והייתה מאז ייסודה בית יוצר למחשבה פדגוגית ולהכשרת מחנכים לכל הגילים ובכל תחומי החיים.¹ בין כותלי אורנים גיבשו אנשי חינוך והגות את משנתם החינוכית עבור החברה הישראלית הצעירה והכשירו את הדורות הראשונים של המחנכים הישראלים, ובכללם הגננות, שבנו והובילו את מערכות החינוך לגיל הרך בקהילותיהן. יובל דרור (2021) מציין שמונה עקרונות מכוננים של החינוך הקיבוצי מראשיתו ומוכיח שהחינוך הקיבוצי הקדים במידה רבה את זמנו מבחינת עקרונות אלה להלכה ולמעשה. דרור מדגיש בדבריו שהעקרונות הללו ינקו ממקורות חשיבה חינוכית מתקדמת בת הזמן, תוך שילוב של ציונות וסוציאליזם בתכנים וביטוי של גישות פרוגרסיביות להוראה וללמידה. בין העקרונות הללו מונה דרור את עקרון הצבת הילד במרכז בחינוכו בקבוצה החינוכית, את הקשר הנרקם בתהליך החינוכי בין הילד לבין הסביבה המחנכת ואת הקשר בינו לבין הקהילה. עוד הוא מציין את חלקן של הלמידה היחידנית, הלמידה הקבוצתית והלמידה הבין-תחומית בפעילות החינוכית. לדבריו, בחינוך הקיבוצי מודגשת האוטונומיה של הילדים ושל צוותי המורים והמחנכים (שם). עקרונות אלה יתבטאו בספר שלפנינו בסיפורים של חניכות וחניכי מערכת ההכשרה לחינוך לגיל הרך באורנים ושל מדריכות פדגוגיות במסגרת ההכשרה. צריך להוסיף ולומר

1 מייסדי סמינר אורנים היו בוגרי ההכשרה ב"סמינר הקיבוצים" בתל אביב שהוקם ב-1939, וחלקם היו מורים בסמינר.

שבכל הנוגע לתפיסה שלפיה ילדים מגיל לידה עד שלוש זכאים לחינוך ולא רק לטיפול, ומכאן שמתחייבת הכשרה מקצועית לחינוך ילדים בגילים אלו, מכללת אורנים הייתה חלוצה ומתוות דרך. למרבה התסכול, עד לזמן כתיבת שורות אלה, מוסדות המדינה טרם אימצו בפועל גישה מקצועית זו.

פניו של החינוך הקיבוצי השתנו עם השנים והושפעו מתמורות אידאולוגיות וחברתיות בקיבוץ ובחברה הישראלית הרחבה. על אף השינויים המפליגים, המושג "חינוך קיבוצי", בעיקר בגיל הרך, הוא עדיין מותג המושך אליו הורים רבים שמכירים באיכותו (אסם, 2021; גן, 2021). אברהם פרנק (2021) מציין במאמרו את דבריה של חלי זלינגר, שריכזה את מחלקת גני הילדים בתנועה הקיבוצית ופרסמה ב-2014 מאמר תחת הכותרת "חינוך שיש לו קהילה". לפי זלינגר, ערכי יסוד שאפיינו את התנועה הקיבוצית בראשיתה, כמו חינוך לעבודה, להגשמה ולסולידריות קבוצתית, פינו את מקומם לערכים קהילתיים מקומיים בהתאם למסורות הנהוגות באותן קהילות. ככלל, החינוך בגיל הרך מבוסס על "ראיית כל ילד וילדה כבני אדם שלמים וייחודיים, אך הוא גם רואה בילד חלק ממערכת חברתית ותרבותית רחבה" (פרנק, 2021, עמ' 108). תפיסה זו, שמתייחסת לא רק לילד, אלא גם לקהילה שהוא מתחנך בה, מובילה לקיומם של שלושת יסודות החינוך בגיל הרך בגישה הקיבוצית: היסוד הפסיכולוגי וליתר דיוק הפדגוגיה ההתפתחותית; היסוד האקולוגי, כלומר החיבור אל הסביבה הפיזית, האנושית והתרבותית; והיסוד המערכתי, הרואה בכל יחידה חינוכית חלק ממערכת רחבה יותר (פלוטניק, 2021). עם זאת, החינוך הקיבוצי בכלל, והחינוך בגיל הרך בתוכו, לא היו חפים מכשלים ומבעיות. במבט לאחור אפשר לזהות את המקומות שבהם שיטת החינוך הקיבוצית בגילים הצעירים לא הייתה רגישה דיה למורכבות האנושית, לתחושות הילדים וכן לתחושותיהם של ההורים, שהחינוך המשותף הרחיק אותם מעולמם של ילדיהם.

כך או אחרת, לחינוך הקיבוצי בגיל הרך הייתה השפעה על התפתחותו של גן הילדים בארץ, כפי שמצוין בספרן המקיף של מרים סנפיר, שוש סיטון וגילה רוסו-צימט (2012) מאה שנות גן הילדים בארץ ישראל. הכותבות מציינות ששלושת המחנכים חברי הקיבוצים, מרים רות, גדעון לוין ומלכה האס, "היו בין הראשונים שהפכו את תורת הגן בארץ מתורה שבעל פה לתורה שבכתב, והעשירו את השפה המקצועית בעשרות מונחים חדשים" (שם, עמ' 92). עוד הן כותבות כי "התרומה האישית של כל אחת ואחד מהם לפדגוגיה של הגיל הרך, להלכה ולמעשה, פרצה את גבולות הקיבוץ והשפיעה לאורך כל הדרך על ממסד החינוך הקדם-יסודי" (שם).

במסגרת זו, בית היוצר של אורנים פיתח לאורך כל שנותיו רעיונות פורצי דרך שהפכו למסד החינוך הישראלי לגיל הרך. תפיסת הילד כאדם שלם; הפעילות של הילד וחווייתו האוטנטיות כמובילות את למידתו; הגן כמערכת חיים קהילתית; הסביבה שמטיילים בה כמרחב לימוד חי; התרבות העברית שמעצבת את חיי גן הילדים; הסיפור המקומי והלאומי שנוכח בפעילויות הגן; מגרש המשחקים ו"חצר הגרוטאות" שבו כמשקפים את מארג החיים של הילד; ספרות הילדים העולה ופורחת, החל משירה של פניה ברגשטיין "בוא אליי פרפר נחמד", דרך ספרה של לאה גולדברג איה פלוטו ועד מעשה בחמישה בלונים מאת מרים רות ועוד ועוד - כל אלה הרכיבו מסכת חינוכית מרתקת ורבת השראה.

בעשורים הראשונים הקיף החינוך הקיבוצי את כל תחומי החיים של הילדים. "בית הילדים הכולל", אם בינקות ואם בילדות ובנעורים, היה ביתם של הילדים לאורך כל שעות היממה. תפקידים הוריים מובהקים כמו האכלה, רחצה, השכבה לישון, השכמה מדי בוקר, דאגה ללבוש וטיפול בילדים חולים, הוטלו על המטפלת, המחנכת של קבוצת הילדים. ההורים נפגשו עם ילדיהם בעיקר בשעות אחרי הצהריים ונמצאו איתם עד הערב, עד שעת ההשכבה. מידת מעורבותם של ההורים בחינוך היום-יומי של ילדיהם הושפעה מהמאפיינים המסוימים של כל קיבוץ וקיבוץ (קיבוצים שונים יצרו בתוכם נורמות שונות של שיתוף הורים בהחלטות חינוכיות) ואף מאישיותם של ההורים, אך ככלל המערכת הקיבוצית וועדת החינוך הקיבוצית קבעו את העקרונות ואת הנורמות.

נדגיש שספרנו אינו מפנה את הזרקור לסוגיית הלינה המשותפת ותפקוד המשפחה בקיבוץ. הוא אף אינו מרחיב בסוגיית הקול ההורי, שזוכה להתייחסות בעבודתן של רונית פלוטניק ואחרות (פלוטניק, 2021; פלוטניק ואשל, 2007), ואינו מתיימר לערוך דיון על ההישגים והכשלים של הלינה המשותפת. עם זאת, כאשר עוסקים בחינוך קיבוצי בגיל הרך, קשה להפרידו ממושג הלינה המשותפת ואי-אפשר להתעלם ממנה לחלוטין. אף שהלינה המשותפת זכתה לדיון, למחקר ולעיון נרחבים ואף לביטוי אומנותי (ראו למשל: ברמן, 1998; חלפין, 2017; טל, 2007; נאמן, 2011; Aviezer et al., 2002), הקוראים ימצאו הדים לוויכוח על אודותיה גם בספר זה.

ייחודו של הספר הנוכחי טמון במבט שהוא מפנה אל עולמן של המחנכות בחינוך הקיבוצי בגיל הרך ובעיקר בגילי הגן ואל הפדגוגיה של החינוך בילדות המוקדמת. עקרונות יסוד של החינוך הקיבוצי המשיכו לפעם בתהליכי הכשרת המחנכות לגיל הרך גם שנים לאחר תום הלינה המשותפת ומתן ה"היתר הרשמי"

(בדיעבד) במוסדות התנועות ללינה המשפחתית. תהליכים אלה אירעו בהדרגה, תחילה בחבר הקבוצות ובאיחוד הקבוצות והקיבוצים בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20, בהתאמה, אחר כך בקיבוץ המאוחד באמצע שנות השבעים, ולבסוף בקיבוץ הדתי בראשית שנות השמונים ובקיבוץ הארצי בסופו של אותו עשור, אז הושלם המעבר ללינה משפחתית (דרור, 2002). בתנועות הקיבוציות הייתה פתיחות לחידוש, והתנסויות פדגוגיות ייחודיות התכתבו עם תאוריות חינוכיות חדשות (דרור, 2021). אנו, כותבי הספר, איננו "חסידי שוטים" ואיננו מציעים דוגמות חינוכיות חקוקות בסלע ותורה אחת שאין בלתי. ברוח התעוזה של דור המייסדים, שהעזו לחדש, לבקר את "העולם הישן" ולעיתים גם להיאבק על עקרונותיהם כנגד אלה שחלקו עליהם, הספר הנוכחי מזמין למחשבה חדשה ולהתבוננות רעננה בשאלה: מהו חינוך איכותי כיום, ובייחוד בשנות חייו הראשונות של האדם? במסגרת זו אנו שואלים מה אפשר לקחת מסיפור החינוך בגיל הרך באורנים ולהתאים לגן הילדים העכשווי ולכל הקשר חברתי ותרבותי אחר. האם לדוגמה "הגן הקיבוצי" ברוח אורנים רלוונטי גם לגן ילדים בעיר הגדולה? האם הוא מתאים לגן של ילדים שהגיעו לישראל זה מקרוב, ילדי עולים ומהגרים? אולי גם לגני ילדים בארצות אחרות שמתמודדות עם הקמת מערכת חינוך לגיל הרך? האם אפשר לאמץ רק עקרונות אחדים מתוכו ולא את התפיסה הכוללת? אלו חלק מהשאלות שננסה להשיב עליהן.

עם מלאת שבעים שנה למכללת אורנים בזמן כתיבת שורות אלו, יש חשיבות לבחינת תרומתה לחינוך בגיל הרך באמצעות קולם הזוכר, המתאר והמהרהר של מחנכות ומחנכים שצמחו באורנים. חלק מהמרואיינות ומהכותבות בספר זה נולדו וגדלו בלינה משותפת, וכשהתבגרו הפכו למחנכות בקיבוציהן ובקיבוצים אחרים. כבר כתבו לפנינו על החינוך הקיבוצי בגיל הרך, אך במקרים רבים, הכתיבה ייצגה קולות יחידים והדגישה היבטים ייחודיים ומסוימים. אנו מבקשים לערוך אינטגרציה בין הקולות השונים ולהציג תמונה שלמה, על מורכבותה וגווניה.

מבנה הספר

בספר שלפנינו ארבעה שערים. השער הראשון והשני מביאים את סיפור חייהם המקצועי, שהוא גם סיפור חייהם האישי, האינטימי, של מחנכות ומחנכים בגיל הרך, בני דורות שונים. סיפורים אלה משקפים זהות ובו בזמן בונים אותה (ברונר, 2000; ג'וסלסון, 2015). סיפורי חיים מקצועיים הפכו בעשורים האחרונים לכלי מרכזי לפיתוח ולגיבוש של השקפת עולם מקצועית ולמרכיב בהתפתחות המקצועית של מחנכים ומורים (Elbaz-Luwisch, 2007), ויש בהם ללמד חוקרים על תפיסות,

על אמונות ועל השקפות עולם של המספרים (Connelly & Clandinin, 1990; Rodgers & Scott, 2008).

בשער הראשון - "ללכת בארץ לא זרועה: סיפורם של מייסדים" - מובא סיפורם של שלושה מדור המייסדים: מרים רות, מלכה האס וגדעון לוין. את סיפורם מביאות תלמידות לשעבר שלהם שלמדו מפיהם על דרכם החינוכית. אין זו דרך אחת סלולה ובלעדית. לכל אחד ואחת מהם הייתה גישה משלו, ולעיתים הם נאבקו זה בזה על הדרך ועל ליבם של ממשיכיה. אולם המשותף להם הוא בכך ששלושתם ניסו ליצור יש מאין מחשבה פדגוגית לחברה חדשה שניתקה את עצמה מעולמות המסורת בגולה וביקשה לבנות עולם חדש. את סיפורה של מרים רות תיארה בספר איילת להב, ואת סיפורם של מלכה האס ושל גדעון לוין סיפרה אורה אביעזר.

השער השני - "סיפורם של ממשיכות וממשיכים, מסוף שנות השישים של המאה ה-20 ועד העשור השני של המאה ה-21" - מביא את עדותן של דור הממשיכות, כולן נשות חינוך מובילות בתחומן שלמדו באורנים ואחר כך נהיו לממשיכות דרך ולמנחילות דעת בעצמן: מיכל גולן, איילת להב, צילה גביש, דליה לילו ומרים רון. כל אחת מהמחנכות הללו נטלה מלוא חופניים מרוח המייסדים, אולם הוסיפה את פרשנותה המקצועית והאישית. בהמשך דרכן הן זכו להכשיר דורות של מחנכות ומחנכים באורנים. השער מוליך את הסיפור אל הדור החדש - מחנכים צעירים, בוגרי מכללת אורנים, שמנסים להבין ולפרש את מורשת ה"ענקים" בעת של מבוכה פדגוגית ולהתאים אותה לצורכי גן הילדים במאה ה-21: אתי ברכפלד, אורנית יחזקאל-אגמון, גל שמר ולימור קצ'ולארו. הסיפורים בשער זה אינם מתיימרים לייצג אמת אחת סדורה ובלעדית. הם מציגים את החינוך כחלק מחייהם של המחנכים, מדרכי לימודם, מהכשרתם המקצועית ומהתנסותם, שכל אחד ואחת מהם מביאים אליה את עולמם שלהם. הסיפורים השונים מתלכדים לכדי סיפור רב-דורי מרתק על ההסכמות ועל המתחים בין הדורות. הקוראים יכולים כמובן לבחור סיפורים או תקופות שמעניינים אותם, אולם קריאה של רצף הסיפורים תחשוף בפניהם את התמונה המלאה, על שלל גווניה, ואת מסלול ההתפתחות של החינוך הקיבוצי לגיל הרך במישור הכרונולוגי והאידיאולוגי.

סיפורי המחנכות והמחנך שבשער זה עובדו מתוך ראיונות שהתבצעו בשני שלבים: בשלב הראשון התקיימו ראיונות בשנת 2016 עם קבוצת מדריכות ותיקות במכללת אורנים. חלק מהסיפורים מובאים כאן בשלמותם. בנוסף להן רואיינו מדריכות פדגוגיות שלימדו שנים רבות באורנים: יהודית עין-דור, חווי בן אברם, רחלי קאופמן ותלמה ארז, וכן שמעת קסטוריאנו שלמדה באורנים ואשת החינוך

נירה ואלה שכיום מלמדת במכללת סמינר הקיבוצים. אנו מוקירים את נכונותן לספר את סיפורן ולהעשיר את יכולתנו להבין את ייחודיותה של מכללת אורנים בעיצוב החינוך הקיבוצי בגיל הרך דרך פועלן בתחום הכשרת המחנכות. בשלב השני, בשנים 2018-2019, התקיימה סדרה נוספת של ראיונות עם מחנכים צעירים יותר, שהתחנכו באורנים ובנו את הגן שלהם ואת תפיסותיהם תוך התנסות בגנים שאינם קיבוציים דווקא, ביניהם ארבע גננות וגנן אחד.

חברי המערכת נפגשו עם כל אחד מהמרואיינים לשיחות עומק שהוקלטו ותוכתבו. בנוסף לארבעת הסיפורים ששולבו בספר זה רואיינה גם ניקול דהאן, בוגרת אורנים, שניהלה גנים לתפארת ביישובים יפעת ושמשיית, ואנו מודים לה על נכונותה לתרום לספרנו. כל הראיונות עובדו לצורך חילוץ הסיפור מתוך שטף הריאיון. הסיפור נשלח אל המרואיינים לקריאה ולאישור, לעיתים תוך תהליך הידברות, תיקון והבהרה. כל אלה שמופיעים בספר הביעו נכונות להופיע בשמם, ועל כך נתונה לכל אחת ואחד תודתנו העמוקה.

השער השלישי בספר - "גישת אורנים לחינוך בגיל הרך" - מחלץ מסיפורי השער הראשון והשני, מתוך הסיפור ה"אורנימי" הרב-דורי, עקרונות ודרכי מעשה. אלו בונים יחד מסכת חינוכית שלא רק מכילה את מעשה העבר, אלא גם מביטה קדימה אל העתיד. בשער זה מתפרקת, באופן מלאכותי משהו, אותה כוליות שכינינו "החינוך הקיבוצי בגיל הרך בגישת אורנים". זאת כדי למקד את המבט כל פעם ביסוד אחר שלה: בילדים, בגננות/במחנכות, בגן ובקשרי הגומלין שלו עם הקהילה. חלוקה זו נדרשת לצורך אקדמי ועם זאת חוטאת למבט ההוליסטי והאינטגרטיבי שמודגש חזור והדגש כעיקר חשוב בחינוך הקיבוצי בגיל הרך. המבט המבחין והמחלק יסייע, כך אנו מקווים, בבנייה ובהבהרה של עיקרון מארגן וכולל. ארבעת פרקי השער מפגישים את הניסיון שנצבר באורנים לאורך שנים, עם המחקר והתאוריה בתחום החינוך בגיל הרך. הפרקים עוקבים אחר תהליכי השינוי שהתרחשו בדגשים החינוכיים של הגננות בוגרות אורנים לאורך השנים, לנוכח התמורות שחלו בקיבוץ, בחברה הישראלית ובמערכת החינוך. את הפרק הראשון, העוסק בילד ובהתפתחותו, כתבה סמדר דולב. הוא בוחן את הזיקה של גישת אורנים ושל גישות המרואיינים בספר לתאוריות עדכניות בפסיכולוגיה ההתפתחותית. הפרק השני, פרי כתיבתה של אורית דרור, ממקד את המבט בדמותה של הגננת, מחנכת הגן, בזהותה המקצועית ובהכשרתה. הפרק מבחין בדגשים משתנים לעומת דגשים יציבים בהכשרה לחינוך בגיל הרך. פיתוח עקרונות הכשרתן של הגננות שזור בהתפתחות החינוך הקיבוצי בגיל הרך, ומיקומו של הפרק על הגננת לצד הפרקים

על הילד בגיל הרך, הגן והסביבה החינוכית, מבטא את תפיסתנו זו. הפרק השלישי מתאר את הוויית הגן, את האווירה השוררת בו וכן היבטים של שגרת היום-יום בחיי הגן. כתבו אותו מיכל גולן, אורה אביעזר ויעל פויס. בפרק זה נפרש עולמו של גן הילדים בגישת אורנים על סדר יומו, פעילויותיו, דגשיו ועקרונותיו. הפרק הרביעי, שכתבו איילת להב ומשה שר, מרחיב את הדיון בזיקת הגן לקהילה שבתוכה הוא חי ופועל, לסיפורה ולתרבותה. הכותבים מתייחסים לזיקה שבין מעגלי הסביבה הקרובה, המקומית והלאומית לבין הילדים הצעירים.

השער הרביעי - "החינוך הקיבוצי בגיל הרך במבט בוחן" - מתבונן בחינוך בגיל הרך בגישת אורנים דרך נקודות תצפית מגוונות. אלו שופכות אור מצד אחד על מה שהושג ותואר עד כה, ומצד שני על הרלוונטיות של התפיסות הפדגוגיות שהתפתחו באורנים ועל תרומתן האפשרית לחינוך בגיל הרך בימינו בקהילות שאינן הקיבוץ או הכפר של פעם. חינוך איכותי אינו יכול להתגדר בדלת אמותיו; הוא חייב להיות דינמי; עליו לעמוד למבחן הביקורת ולהתמודד עם מגוון רחב של רעיונות פדגוגיים ועם דרכי יישומם בחברה הישראלית ובעולם. כאן מועמדים הסיפור של מכללת אורנים והמחשבה והמעשה הנגזרים ממנו, לביקורת ולמבט מנקודות מוצא שונות של הוגים, של פסיכולוגים ושל אנשי חינוך מרחבי העולם וממגוון זרמים חינוכיים. פרקה של קלודי טל בוחן את החינוך הקיבוצי בגיל הרך דרך עיניה של מכשירת מחנכים, חוקרת למידה בגיל הרך וחוקרת הכשרת מחנכות לגיל הרך. טל מציינת את הישגי הגישה הפדגוגית שהתגבשה באורנים לצד שאלות ונושאים הדורשים לדעתה מיקוד, מחקר והתייחסות נוספת. משה שר חוקר את כתביהם של יאנוש קורצ'אק ושל ברונו בטלהיים על החינוך הקיבוצי בגיל הרך. קורצ'אק ובטלהיים בחנו את הקיבוץ ואת החינוך בו בעיניים חיצוניות במחצית הראשונה של המאה ה-20. כותב הפרק הוא בן קיבוץ וחבר קיבוץ המנהל כל העת דיאלוג עם האידאולוגיות והגישות שהשפיעו על שנות ילדותו וצמיחתו. שולמית חשן-מנצורה וסיגל אחיטוב חוקרות את החינוך הקיבוצי בגיל הרך דרך עיניהן של מחנכות בגני הקיבוץ הדתי. פרקן, שמציג מחקר איכותני, מלמד על האופן שבו עקרונות החינוך הקיבוצי בגיל הרך סוגלו ונטמעו בתת-זרמים של החינוך הדתי ובאזורים שונים בארץ. החינוך בקיבוץ הדתי יכול לשמש דוגמה לשילוב של מסורת עם חלוציות חינוכית. שני הפרקים האחרונים בשער הרביעי מבקשים לנתב את הדיון לסוגיות פדגוגיות וחברתיות כלליות יותר. יאיר זיו ומשה פולטורק ממקדים את התבוננותם בגישה החינוכית ההומניסטית, תוך בירור המושג ותיאור זיקותיו לשוויון ולדיאלוגיות בחינוך. הם מעלים את השאלה אם חינוך הומניסטי

הוא מותרות בימינו או צו השעה לנוכח היבטים חברתיים, כלכליים ומערכתיים המאפיינים את תקופתנו. חותם את השער פרקה של דבורה גולדן, הבוחן בעיניים אנתרופולוגיות את המטרה של כתיבת הספר: האם הספר נכתב מתוך רצון וכוונה להנציח ולהקים יד לגישת החינוך הקיבוצי בגיל הרך, או שמא מתוך רצון לראות בגישה זו מקור השראה לדורות הבאים? מעניין לציין ששלושה מבין הפרקים בשער זה נדרשו לגישת רג'ו אמיליה שבאיטליה בבואם להתייחס לחינוך הקיבוצי בגיל הרך, אם כהדגמה לגישה חינוכית הומניסטית (זיו ופולטורק), אם לשם השוואה בין מרכיבי הגישות ותנאי היווצרותן (טל) ואם לשם בחינת תמורות בהן עם העתקתן למרחבים שונים מההקשר שנוצרו בו (גולדן).

הידע הפדגוגי וההתנסות החינוכית שגובשו באורנים לאורך השנים, זוכים בספר זה לסיכום מקיף בד בבד עם מבט ביקורתי הפונה לעבר ולעתיד גם יחד. הספר שלפנינו מפגיש את דור המחנכים הנוכחי, את המתעתדים להיות מחנכים בגיל הרך ואת ההורים הצעירים עם המורשת החינוכית שצמחה באורנים בתחום החינוך בגיל הרך, ומבקש להראות שיש במכלול של מסורת זו רעיונות חינוכיים ודרכי עבודה שרלוונטיים גם לתקופה הפוסט-מודרנית הנוכחית, לא רק במרחבי החינוך בקיבוצים אלא בכל קהילה ומערכת חינוך שמבקשות ליצור חינוך איכותי לגיל הרך. כספר שמשלב מידע על מייסדי החינוך הקיבוצי בגישת אורנים עם סיפורי גננות ותיקות ומחנכים צעירים בגנים, עם בירור מושכל של העקרונות ושל הקו הרעיוני העולה מתוך הסיפורים ועם מבט בוחן מבחוץ, הוא פונה לקהל מגוון של קוראים. כל אדם שסוגיות החינוך בישראל יקרות לליבו וכל אדם שתמורות בחברה הקיבוצית ובחברה בישראל מעניינות אותו, ימצא בו עניין. ודאי שיש בו כדי לתרום מידע ולספק עניין למחנכות ומחנכים בפועל, לסטודנטים לחינוך לגיל הרך בכל מוסדות ההכשרה בישראל, וכן למחנכים לשעבר ובוגרי מערכת החינוך שירצו להתבונן במבט רפלקטיבי על מעשיהם וחוויותיהם בעבר.

רשימת מקורות

- אסם, ג' (2021). החינוך הקיבוצי: מסע אישי ותנועת. בתוך א' גן (עורך), החינוך הקיבוצי (עמ' 80-104). הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת.
- ברונר, ג' (2000). תרבות החינוך - מאמרים על חינוך בהקשר (א' צוקרמן, מתרגם). ספריית פועלים.
- ברמן, ע' (1998). החינוך המשותף בקיבוץ: הקסם והסיכונים באוטופיה הפסיכואנליטית. החינוך המשותף, מ"ג(132), 64-78.
- ג'וסלסון, ר' (2015). כיצד לראיין למחקר איכותני - גישה התייחסותית (ע' ליבליך, מתרגמת). מכון מופ"ת.

- גן, א' (2021). החינוך הקיבוצי: "אי-כישלון למופת"? בתוך א' גן (עורך), החינוך הקיבוצי (עמ' 50-56). הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת.
- דרור, י' (2002). תולדות החינוך הקיבוצי: ממעשה להלכה. הקיבוץ המאוחד.
- דרור, י' (2021). מה מהחינוך הקיבוצי בעבר ישים בהווה ופניו לעתיד? בתוך א' גן (עורך), החינוך הקיבוצי (עמ' 21-49). הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת.
- חלפין, ת' (2017). היה רע לתפארת: לינה משותפת - פוליטיקה וזיכרון. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב ויד טבנקין.
- טל, ר' (במאי). (2007). ילדי השמש [סרט קולנועי]. למה הפקות. נאמן, י' (2011). היינו העתיד. אחוזת בית.
- סנפיר, מ', סיטון, ש' ורוסו-צימט, ג' (2012). מאה שנות גן הילדים בארץ ישראל. מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- פלוטניק, ר' (2021). המודל הפסיכופדגוגי-התפתחותי-אקולוגי-מערכתי לגיל הרך. בתוך א' גן (עורך), החינוך הקיבוצי (עמ' 377-415). הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת.
- פלוטניק, ר' ואשל, מ' (2007). ספר הגן: תוכנית פסיכופדגוגית-אקולוגית על פי שלבי ההתפתחות של הילד וההורה מלידה עד שש ברוח החינוך הקיבוצי. הקיבוץ המאוחד ומחלקת החינוך של התנועה הקיבוצית.
- פרנק, א' (2021). החינוך הקיבוצי והמערכת הכללית: מה רלוונטי? בתוך א' גן (עורך), החינוך הקיבוצי (עמ' 105-125). הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת.
- Aviezer, O., Sagi, A., & van Ijzendoorn, M. (2002). Balancing the family and the collective in raising children: Why communal sleeping in kibbutzim was predestined to end. *Family Process*, 41(3), 435-454.
- Connelly, F. M., & Clandinin, J. D. (1990). Stories of experience and narrative inquiry. *Educational Researcher*, 19(5), 2-14.
- Elbaz-Luwisch, F. (2007). Studying teachers' lives and experience. In D. J. Clandinin (Ed.), *Handbook of narrative inquiry, mapping a methodology* (pp. 357-382). Sage.
- Rodgers, C. R., & Scott, K. H. (2008). The development of the personal self and professional identity in learning to teach. In M. Cochran-Smith & S. Feiman Nemser (Eds.), *Handbook of research on teacher education: Enduring questions in changing contexts* (pp. 732-755). Routledge.